

مشتاق گبول

هري دلگير: نئين سنڌي شاعريءَ جو هڪ اهم رتن

Abstract:

Hari Dilgir: A jewel of Modern Sindhi Poetry

Hari Dilgir is one of the most famous modern Sindhi poets. He is said to be the pioneer of writing geet in poetry in his own peculiar manner. Dilgir gave a feministic colour to Sindhi geets. In his pre and post partition geets, feelings of "wistfulness and sanguinity" are deeply absorbed. Dilgir was an important poet and a contemporary of Bewas. Dilgir, like Bewas, coloured romanticism in his own peculiar way of poetry. He did several experiments from artistic point of view in his early Dohas. On the one hand, he wrote Dohas in line with Doha Chand, while on the other hand he also wrote Dohas on the another format, Matark Chand, by doing experiments in it.

Among the modern Sindhi poets, Bewas and Dilgir established new traditions of art and thought. He made popular in Sindhi poetry the forms like Triolet. Melodical charm, attraction and fascination found in Dilgir's style carries away his readers. He also experimented writing "Nazam Proli" and introduced new traditions of art and thought in Sindhi poetry.

انگريز دور: جيڪو حقيقت ۾ سنڌي شاعريءَ جي حوالي سان 'بيوس' جو دور آهي. ان دور ۾ 'بيوس' جيڪا نئين سنڌي شاعريءَ جي تحريڪ شروع ڪئي، ان سان جيڪي نوجوان شاعر گڏ هئا، انهن ۾ هري درياني دلگير به هو. 'بيوس' دور ۾ سنڌي شاعريءَ ۾ نيون صنفون ۽ نيون هيٽون ايجاد ٿيون ۽ انگريزي شاعريءَ جون ڪيتريون ئي صنفون سنڌيءَ ۾ رائج ٿيون. انگريزي، عربي ۽ فارسي صنفن جي ميلاپ سان نيون هيٽون پڻ تخليق ٿيون. ايئن سنڌي شاعريءَ ۾ نئين اٿل پيدا ٿي ۽ فني ۽ فڪري حوالي سان ان ۾ انقلابي تبديليون رونما ٿيون.

فڪري لحاظ کان روشن خيالي، ۽ ترقي پسنديءَ جي اثر سبب سنڌي شاعري، سماجي تبديليءَ ۾ پنهنجو اهم ڪردار ادا ڪيو. ڪلاسيڪل شعري روايت

وانگر پورهيت طبقي کي ٻيهر اهميت ملي ۽ ان کي هيرو طور پيش ڪيو ويو، ۽ ان طبقي ذريعي سماج جي تبديليءَ جا نوان خواب ڏنا ويا ۽ سنڌي شاعري، انساني استحصال خلاف سگهارو آواز بڻجي اُڀري.

آزاديءَ جي تحريڪ سبب سنڌي شاعريءَ، سياسي شعور، سياست، قوميت، انقلاب، آزادي، وطن سان محبت جي جذبن ۽ احساسن کي پنهنجي اظهار جو ذريعو بڻايو. سنڌي شاعريءَ ۾ غير طبقاتي نظام ۽ انقلاب جو تصور شدت سان اڀريو. رومانويت سان گڏ، حقيقت نگاري ۽ ترقي پسندي سنڌي شاعريءَ جو اهم جزو بڻجي وئي.

فني حوالي سان ڏسجي ته ان دور ۾ غزل جي جاءِ ۽ نظم ۽ گيت جهڙين نين صنفن ورتي. غزل ۽ بيت جي هيٺ ۾ نظم لکڻ جا تجربا ڪيا ويا. مسلسل غزل لکڻ سبب غزل جي صنف، نظم سان ويجهڙائپ قائم ڪئي، ۽ ان ۾ نوان نوان موضوع آندا ويا.

جديد سنڌي شاعريءَ ۾ ڪلاسيڪل شاعريءَ جون ڪيتريون ئي روايتون قائم ٿيون. عورت عاشق ۽ مرد جي محبوب جو تصور، جيڪو ڪلاسيڪل شاعريءَ ۾ موجود هو (غزل جي اچڻ سان جيڪو تصور ختم ٿي چڪو هو) گيت جي صنف ذريعي نئين سر وجود ۾ آيو. ان تصور کي نئين سر جيئارڻ ۾ هري دلگير ۽ هوندرج "ڌڪايل" جو اهم ڪردار آهي، جن ڪلاسيڪل شاعريءَ جي روايتن کي ٻيهر اپنائيو.

دلگير جو شمار، ورهاڱي کان اڳ جديد سنڌي شاعريءَ جي انهن اهم رتنن ۾ ٿئي ٿو، جن 'بيوس' سان گڏجي، جديد سنڌي نظم ۽ گيت جي صنف جي اوسر ۽ واڌ ويجهه ۾ اهم ڪردار ادا ڪيو.

'بيوس' کانپوءِ هوندرج 'ڌڪايل'، ڪيٿلداس 'فاني'، ۽ هري دلگير، سندس پوئلڳيءَ ۾ نوان تجربا شروع ڪيا ۽ گيت جي شاعريءَ ۾ نواڻ ۽ انفراديت پيدا ڪئي... 'بيوس' ۽ سندس شاگردن (ڌڪايل، فاني ۽ دلگير) جي ٽوليءَ نوان گيت چئي، نئين اٿل پيدا ڪئي.⁽¹⁾

هري دلگير گيت جي هيٺ ۾ نوان نوان فني تجربا ڪيا. هن سنڌي گيت کي نسواني لهجو ڏنو. ايئن ڪلاسيڪل شاعريءَ کان پوءِ پهريون ڀيرو نئين سنڌي شاعريءَ کي عورت جو آواز، لب ۽ لهجو مليو.

’چنڊ-پري‘، ’نيلمر-ماڙي‘، ’سانوڻ-راجا‘، ۽ ’برڪا-اپسرا‘ جهڙين نين ۽ اڇوتين ترڪيبين ۽ استعارن سان گيت جي صنف ذريعي دلگير نئين سنڌي شاعريءَ ۾ ٻوليءَ جي تخليقي استعمال ۽ شعر ۾ فني خوبصورتي پيدا ڪئي. ايئن ان دور ۾ سنڌي شاعري فن جي نين راھن ڏانهن هڪ نئين سفر جي ابتدا ڪئي.

گيت جي صنف جو جنم داتا ڪٿي ڪشچند ’بيوس‘ ئي آهي، پر گيت کي نسواني لب ۽ لهجو ڏئي، ان کي اصل رنگ ۾ لکڻ جو سهرو هري دلگير جي سروي ٿو. نئين سنڌي شاعريءَ جي ابتدائي دور ۾ هري دلگير، هوندراج ’دڪايل‘ ۽ ڪيٿلداس ’فاني‘، بيوس جي شعري راھن تي نوان نوان تجربا ڪري پنهنجي لاءِ الڳ راھون جوڙڻ شروع ڪيون هيون، پر انهن ۾ دلگير اهڙو شاعر آهي، جنهن ’بيوس‘ جي شعري ورثي کي اڳتي وڌايو.

”دلگير، نئين سنڌي شاعريءَ جي ابتدائي دور جو بيوس کان پوءِ ٻيو نمائندو شاعر آهي، جنهن بيوس جي روايت کي اڳتي وڌايو ۽ منجهس ڪئين دلڪشيون حُسنڪيون پيدا ڪيون.“^(۲)

دلگير، گيت ۾ عورت جي جذبن ۽ احساسن جي ڀرپور عڪاسي ڪئي آهي. هيئت، قافين جي ترتيب، ان جي نديءَ جهڙي نغمگي ۽ رچاءُ سندس گيت کي خوبصورت بڻائين ٿا. دلگير جا گيت، ابتدائي سنڌي گيت جي تاريخ ۾ الڳ انفراديت رکن ٿا. انهن تي ڪٿي به بيوس جي چاپ نظر نٿي اچي. سنڌي گيت جو ابتدائي سفر دلگير جي منفرد رنگ سان شروع ٿيو، جنهن کي دلگير کان پوءِ شيخ اياز بلندي بخشي.

”آيو ساجن ڄاڻ،

سڪي! هت آيو ساجن ڄاڻ!

قولن سان آسيج سجايل، تارن واري رات،

سوڀيا جوڀين لپتي تنهن تي، ڪن ٿا منڙي بات،

ڪن ٿا منڙي بات،

دل کي دل جي بات،

پرائڻ جو هو پراڻ، سڪي! هت آيو ساجن ڄاڻ!

نيٺ ملائيندو نيٺن سان، سامهون ويهي تر،

دلگير، بيوس جي اثر هيٺ رهڻ سبب ان کان متاثر ٿيو ۽ ان جا اثر سندس شاعريءَ تي پيا. بيوس وانگر دلگير جي شاعريءَ ۾ به فطرتي حسن جا جلوا جا بجا پکڙيل نظر ايندا ۽ بيوس وانگر، هن جي شاعريءَ ۾ رومانويت به پنهنجي مخصوص رنگ ڍنگ ۾ موجود آهي.

”هريءَ جي ڪلام ۾ حسنِ فطرت Beauty of Nature جا جلوا نظر اچن ٿا. سندس ڪلام ۾ رومانويت جا مڙئي انگ موجود آهن. هريءَ جي ڪلام ۾ ٻوليءَ توڙي موضوع جي لحاظ کان بيوس جا پرتوا پوندا نظر ايندا.“^(۳)

۱۹۴۲ع ۾ دلگير جي ڇپيل مجموعي ”ڪوڏ“ ۾ ڇپيل سندس گيتن توڙي نظمن ۾ فطرت کي پوري رعنائيءَ سان نئين نموني ۽ نين نين ترڪيبن سان ڏسي سگهجي ٿو.

”سُڪ جي نگرِي سنسار!

هير ڏکڻ جي من_موهن جيان، منڙي بين وڄائي،

پشپ لتائن کي گوپين جان، منهر ناچ نچائي،

ڪوئل ڳائي،

دل لهرائي،

جهولي ٿي هر تار-سڪ جي نگرِي هي سنسار!

چنڊ-پري، نيلمر-ماڙيءَ مان مُرڪي هيٺ نهاري،

پرير-امنگ سمندر جي سيني ۾ لهرن ماري،

ڳائڻ چوليون،

بولن ٻوليون،

چيڙن دل جي تار-سڪ جي نگرِي هي سنسار!

سانوڻ-راجا آيو، ڪوليا سارنگ ساز سمورا،

ڪارا وار اڪيلي برڪا-اپسرا، پاتا نورا،

بوندون برس،

چيريون چمڪن،

مدر مدر جهڙڪار-سڪ جي نگرِي هي سنسار!“^(۳)

ناج نچي ۽ ڳائي جُھومي، سنڌو! موج مچائين ڇو ٿي؟
 ڇا ڪنهن کي ڪنهن آه ٻڌايو؟
 منهنجو سائين ڄاڻ ته آيو!
 ساهيڙين ۾ هيانءُ هڃي ٿو، دنيا کان من دور پڇي ٿو،
 در تي کڙڪو، دل ۾ ڌڙڪو، تڪڙو تڪڙو ساھ ڪڇي ٿو،
 لال بٽي مُکڙو شرميو،
 منهنجو سائين ڄاڻ ته آيو!
 هو ايندو، ڇا حالت ٿيندي! بي سرتي ۽ ۾ دلڙي ايندي،
 هو ڪجهه پڇندو مُرڪي مُرڪي، پر نه لڄاري ورندي ڏيندي،
 اي لڄ، شرم! اٿو ڇا رايو؟
 منهنجو سائين ڄاڻ ته آيو!⁽¹⁾

گيت ۾ انتظار ڪندڙ ناريءَ جي ڪيف، سرمستيءَ ۽ سرشاريءَ جي ڪيفيت کي چٽيو ويو آهي. جيڪا انتظار جي حالت ۾ به آس ۽ اُميد سبب آندڙ ۽ سُڪ جي احساسن سان ڀريل آهي.

اها آندڙ، اهو سُڪ ۽ اها آس اُميد ۽ آشا، دلگير جي شاعريءَ جو مرڪزي نُڪتو (Neocluse) آهي. ان حوالي سان هُو پاڻ لکي ٿو ته:

”منهنجون اڪثر ڪويتائون آندڙ جي اُچل جو نتيجو آهن ۽ مان چاهيان ٿو ته ان موج ۽ مستيءَ جو مزو ٻين کي به وٺايان.“⁽²⁾

’آندڙ جي اُچل‘ ٿي هن کي سُڪ ۽ سڪون بخشي، ان ۾ آشا ۽ اُميد جا ڳائي ٿي. جيڪا سُڪ، آشا ۽ اُميد جي صورت ۾ سندس تخليقن ۾ ليٽاڪا پائي ٿي. آشا ۽ آندڙ جي احساسن سان ئي هن جي شاعريءَ جو مزاج جڙي راس ٿيو آهي.

سنڌي گيت جي ابتدائي دور ۾ هري دلگير، هوندراج ’دڪايل‘ ۽ ڪيٿلداس ’فاني‘ جو ڪم بيوس جي شعري راهن کي اڳتي وڌايو، پر انهن ۾ دلگير، ’بيوس‘ جي شعري ورثي کي اڳتي وڌايو.

دوهو، ڪلاسيڪل شاعريءَ جي هڪ اهم صنف آهي. هري دلگير جو شمار نئين شاعريءَ ۾ دوهي جي انهن ابتدائي شاعرن ۾ ٿئي ٿو، جن دوهي جي صنف کي

ڳجهڙيون پريم-ڪهاڻيون چونڊو، آءٌ لڄاري نرت،
 آءٌ لڄاري نرت،
 ويندي ساڃهه سرت،
 ڪٿ مان ڇپنديس هاڻ، سڪي! هت آيو ساڃن ڄاڻ!
 در تي کڙڪو، دل ۾ ڌڙڪو، ايندو هاڻ ضرور،
 منڙو مون سان اڃ ئي ملندو، پيڙم اهڙو پور،
 پيڙم اهڙو پور،
 ايندو هوت حضور،
 اهڙو آهيڃاڻ، سڪي! هت آيو ساڃن ڄاڻ!⁽³⁾

گيت جي هيئت نرالي، ٻولي ميناڃ پري، ۽ ان جي نغمگي ڪمال درجي جي آهي. هيئت جي لحاظ کان گيت جي هر ٻي مصرع جو آخري پد، ٽين مصرع طور ورجائي شاعر گيت ۾ تڪرار پيدا ڪري، نه صرف فني تجربي وسيلي گيت جي هيئت کي انفراديت بخشي آهي، پر ان ورجاءُ ذريعي دلي جذبن ۽ احساسن کي شدت سان اظهاريو آهي. اڌ پد جو ورجاءُ، گيت ۾ تجسس پڻ پيدا ڪري ٿو. مصرع جو ورجاءُ جذبن جي اظهار جي گهرج مطابق رکيو ويو آهي.

ورهاڱي کان پوءِ به هن پنهنجي گيتن ۾ ’نسواني لهجي‘ ذريعي عورت جي اندر ۽ احساسن جي عڪاسي ڪئي. ورهاڱي کان اڳ ۽ ورهاڱي کان بعد وارن هن جي ڇپيل گيتن ۾ ’آشا وادي اوسيڙي‘ جا احساس سمايل آهن. هن جي گيتن ۾ انتظار ۾ وينل ناري وٽ مايوسيءَ جا احساس ناهن، پر هڪ آشا ۽ اُميد آهي، جيڪا هن کي انتظار ڪندي ڪيف ۽ سرمستيءَ جي احساس سان سرشار ڪري ٿي ڇڏي.

”منهنجو سائين ڄاڻ ته آيو!

نيلي اُپ تي ننڍڙا تارا، اڄ ڇو خاص وڻن ٿا پيارا،

اڄ ڪيڏو من کي موهن ٿا، اڄ ڪن ٿا ڪي خاص اشارا،

بيٺا آهن جهر مر لايو،

منهنجو سائين ڄاڻ ته آيو!

اي بلبل! تون ڳائين ڇو ٿي؟ هير! تون ساز وڄائين ڇو ٿي؟

آهي. ايئن هن ٻوليءَ کان تخليقي ڪم ورتو آهي.

دلگير، پنهنجي فني ۽ فڪري تجربن ذريعي سنڌي شاعريءَ ۾ نون رنگن ۽ روپن (Forms) تي نت نوان تجربا ڪندو رهيو آهي. هن سنڌي شاعريءَ ۾ تراثيل جي صنف کي رائج ڪيو. هن جا ابتدائي تراثيل مهراڻ جي ۱۹۵۶ع، ۱ جي صفحي نمبر ۵۱ تي ’اهو ساز‘ ۽ ’حسين موت‘ جي عنوان سان ڇپيا. ايئن فرينچ شاعريءَ جي اها صنف سنڌي شاعريءَ ۾ رائج ٿي ۽ ڏاڍي مقبوليت ماڻي.

دلگير آخر تائين تراثيل جي صنف سان نڀايو. ۲۰۰۲ع ۾ هن جي تراثيلن جو مجموعو ’گاهه ڪليا گس گس‘ ڇپيو. سندس تراثيل، لهجي جي تازگي، ۽ خيالن جي انفراديت جو عڪس پيش ڪن ٿا.

”ساڻ تون آڻهه، جڏهن آڻ اڪيلو آهيان،

خوب دلڪش ٿو لڳي عيش اڪيلائيءَ جو،

توڪي دل کولي ڪريان پيار، جيئن پي چاهيان،

سان تون آڻهه، جڏهن آڻ اڪيلو آهيان.

رنگ هڪڙي منجهان ست رنگ جدا ٿو ٺاهيان.

انڊلٽ مثل لڳي روپ ٿو تنهائيءَ جو.

ساڻ تون آڻهه، جڏهن آڻ اڪيلو آهيان،

خوب دلڪش ٿو لڳي عيش اڪيلائيءَ جو.“^(۱۰)

اڪيلائيءَ جي احساس کي اهڙي نئين انداز ۾، سو به هڪ نئين صنف ۾ پيش ڪرڻ جو ڪمال دلگير جي شاعراڻي ذات جو دين آهي. اڪيلائيءَ جي ڏنگيندڙ احساس کي هڪ نئين رخ سان پيش ڪري، دلگير، اڪيلائيءَ کي هڪ حسين احساس ۾ بدلائي ڇڏيو آهي. ”تنهائيءَ جي روپ کي انڊلٽ جي رنگن سان پيٽي هن ته تنهائيءَ کي ڪهڙو نه نئون ۽ حسين روپ ڏئي ڇڏيو آهي. تنهائيءَ ۽ اڪيلائيءَ جي احساس ڏانهن هن پڙهندڙ جو رويو تبديل ڪيو آهي، جيڪي لفظ، سنڌي شاعريءَ ۾ ڪرب، ڊڪ ۽ درد جي نمائندگي ڪندا هئا، دلگير انهن لفظن کي آڻند، سک ۽ خوبصورتيءَ جي احساس طور پيش ڪيو آهي.

دلگير جي نظمر ۾ به نوان احساس، جذبا، ۽ نيون ڪيفيتون ملن ٿيون، جن ۾

شعوري طور سنڌي شاعريءَ ۾ رائج ڪرڻ جون ابتدائي ڪوششون ڪيون. ان ڏس ۾ ڪيٿلداس ’فاني‘ ۽ هري دلگير جا دوها الڳ انفراديت رکن ٿا. دلگير جا دوها جديد سنڌي ادب جي نمائنده رسالي ’سنڌو‘ جي مئي ۱۹۴۰ع واري شماري ۾ ڇپيا. هن پنهنجي انهن ابتدائي دوهن ۾ ڇند ۽ وزن جا تجربا ڪري، انهن کي نئون آهنگ ۽ هڪ الڳ فني رستو ڏنو. فني تجربن سان گڏ هن دوهي جي صنف ۾ موضوع جي جدت آڻي، ان کي نئين فڪر ۽ نئين دور سان هم آهنگ ڪيو. سنڌو ۾ ڇپيل دوهن مان ٽي عدد دوها ۱۳_۱۳ جي ماترڪ سٽاءَ ۾ نئين فني تجربن جو حسين نمونو هئا. ڇند جي تجربن کان علاوه اهي دوها نين تشبيهن، استعارن ۽ رومانس جي نون جذبن ۽ احساسن جي حسناڪيءَ سان ڀريل هئا.

”تون چقمق ڪر پاڻ کي، تيان آءُ ڪشش جو سار،

سارو جڳ توڙي چڪيان، ٿيو لوهه مثل سنسار.

تون جي دلڪش ساز ٿين، مان ساز سنڌو آواز،

آندو جي آڪاس ڏي، دل ڪري وڃي پرواز.“^(۸)

’آندو جو آڪاس‘ ڪهڙي نه نئين شاعراڻي ترڪيب آهي! دلگير جو دوهو، ابتدا ۾ ئي فني سطح تي تجربن جي بلندي کي ڇهندي نظر اچي ٿو. هن ورهاڱي کان به اڳ ۾ ئي دوهي ۽ گيت ۾ شعوري طور پنهنجي لاءِ هڪ الڳ فني رستي جي چونڊ ڪئي. هن ڪلاسيڪل شعري صنفن کي نئين دور جي نون موضوعن سان هم آهنگ بڻائي، گهڻو ڪجهه نئون چيو آهي. بيت ۾ هن سڌ سماءَ جي هڪ اهم وسيلي ”اخبار“ تي تنقيد ڪندي لکيو آهي ته اخبار وسيلي غلط افواهه ڦهلجن پيا:

”اخبارن جا ڪانگه، ڪان ڪان ڪن گهر ۾ گهڙي،

بڏبڏ تن جي بانگه، اُلت پُلت افواهه ڪي.“^(۹)

’اخبارن جا ڪانگه‘ نئين دور جو نئون ۽ جديد استعارو آهي. ان بيت ۾ ’ڪان ڪان ڪرڻ‘، جي معنيٰ بولڻ ناهي، بلڪ ان جي معنيٰ ڌيان ڇڪائڻ آهي. لغتي معنيٰ مان ڪڍي ان کي نئين معنيٰ ۾ ڪم آڻڻ ۽ سو به ڪنهن پڪي جي مخصوص آواز کي، اهو دلگير جي آرٽ ۽ ڪاريگريءَ جو ڪمال آهي. اهڙي نموني لفظ ’بانگه‘ به ٻوليءَ جي معنيٰ ۾ ڪتب آيل ڪانهي، پر اهو لفظ ”خبرن“ جي معنيٰ ۾ ڪتب آيل

هن نظر ۾ لفظن جي اُچارن يعني آوازي تاثر ذريعي، سنڌو نديءَ جي وهڪ، وهڻ جي انداز يا هلڻيءَ جو نقشو چٽيو ويو آهي. سنڌو جي وهڪ، تڪ ۽ تيزيءَ جو تاثر ڪجهه مخصوص لفظن ۽ انهن جي اُچارن ’تھ تھ‘، ’قھ قھ‘، ’گڙ گڙ‘، ’بڙ بڙ‘، ’ڦڙ ڪندي‘، ’پڙ ڪندي‘، ’ڪڙ ڪندي‘، ’گھو گھات‘، ’سوسات‘، ’سرڙات‘ ۽ ’فرڙات‘ ذريعي شدت سان اُپاريو ويو آهي. انهن لفظن ۽ آوازن کي پڙهندي ايئن لڳي ٿو، جڻ سنڌو ندي، نظر مان وهندي پئي اچي ۽ اُن جي تڪ ۽ تيزي، ان جي هيبت ۽ ان جو شور، انهن لفظن مان ٻڌڻ ۾ پيو اچي.

نظر ۾ ترنم ۽ نغمگي به سنڌوءَ جي لهرن وانگر آهي، ڪٿي مانيٽي، شانت ۽ سانتيڪي وهڪ وانگر ته ڪٿي گوڙ ۽ شور واري فضا ۽ آواز جو تصور، لفظن جي تاثر ذريعي پيدا ڪيو ويو آهي. انهن لفظن جي آوازن انهن جي معنيٰ مان ئي جذبي ۽ خيال کي شدت سان بيان ڪرڻ جو تاثر قائم ڪيو ويو آهي. آوازي اُچارن ذريعي ئي لفظن جي معنيٰ ۽ خيال کي گڏي پيش ڪيو ويو آهي. جيئن ’تھ تھ‘، ’قھ قھ‘، ’بھ بھ‘، ۽ ’چھ چھ‘ لفظن جا اُچار ڏيما ۽ مانيٽا آهن، تنهن ڪري انهن لفظن جي معنيٰ به ڏيمي ۽ جهيٽي انداز کي ظاهر ڪندڙ آهي. اهڙي نموني ’گھو گھات‘، ’سوسات‘، ’سرڙات‘ ۽ ’فرڙات‘ جا اُچار پيڪيدار ۽ گرجدار آهن، اهي اُچار ۽ آواز، سنڌوءَ جي تڪ، تيزي ۽ طوفان کي ظاهر ڪن ٿا. انهن ۾ لفظي ۽ معنوي موسيقيت سمايل آهي.

دلگير، ان نظر ۾ سنڌوءَ جو عڪس پيش ڪيو آهي، جنهن ۾ هڪ طرف ان جي وهڪ، تڪ ۽ تيزي جو عڪس اهي ته ٻي طرف تڪ ۽ تيزي سبب خوف ۽ هيبت جو منظر پڻ پيش ڪيو آهي. نظر ۾ شاعر سنڌوءَ جي وهڪ، تڪ ۽ تيزيءَ واري منظر کي نئين سر تخليق ڪرڻ جو ڪارنامو سرانجام ڏنو آهي.

دلگير جي شاعري، پنهنجي بي پناه ترنم، لفظ لفظ مان ڦٽندڙ موسيقيت ذريعي الڳ حيثيت جي حامل آهي.

دلگير نظر کي فني وسعت بخشڻ لاءِ ان کي فني طور مختلف هيٺن هيٺ لکيو آهي. هن جو نظر ’نيٺ به چئو، سو ڪهڙو‘، ’نرالي هيٺ رڪندڙ پرولي نما نظر آهي. جيئن شيخ اياز گيتن ۾ پرولي وارو انداز آندو، تيئن اياز وانگر هري دلگير به نظر جي هيٺ ۾ پرولي وارو انداز آڻي نئون تجربو ڪيو آهي.

هن جي انداز بيان جي دلغريبي آهي، جن جي ترنم، نغمگي ۽ رواني پڙهندڙ کي پاڻ سان گڏ لوڙهيندي وڃي ٿي. هو هڪ لئريڪل شاعر آهي، جنهن جي شاعري، خاص طور گيت ۽ نظر ۾ لفظي ترنم ۽ نديءَ جهڙي رواني سمايل آهي. هن جي شاعريءَ جي روانيءَ جو تعلق، خيال ۽ احساسن سان آهي. خيال، جذبي ۽ احساسن مطابق ان ۾ اتار ۽ چڙهائڻ آهي. تڏهن ته هن جي شاعريءَ جي لفظ لفظ مان ترنم جون لهرون موجزن آهن. هن جو نظر ’موج ڪئي مهراڻ‘، ان جو خاص مثال آهي.

”تھ تھ ڪندي، قھ قھ ڪندي،

بھ بھ ڪندي، چھ چھ ڪندي،

گڙ گڙ ڪندي، بڙ بڙ ڪندي،

نت ڦڙ ڪندي، نت پڙ ڪندي،

هڻن رعد وانگر رڙ ڪندي،

گھو گھات سان، سوسات سان،

سرڙات سان، فرڙات سان

وڻ ٿڻ اڪيڙيندي اچي،

وحشت پڪيڙيندي اچي.

ٽڪرن کي توڙيندي اچي،

ڳوٺن کي ٻوڙيندي اچي،

بستين کي لوڙهيندي اچي،

گج کي نچوڙيندي اچي،

ڏڏ کي ولوڙيندي اچي،

مستي اجهل ڪڻندي اچي،

هنبوشيون هڻندي اچي،

طوفان سان لڙندي اچي،

راڪاس جان رڙندي اچي،

چيڙاڪ جان چڙندي اچي،

ميخوار جان ٿڙندي اچي.“⁽¹⁾

آندا، ۽ ان ۾ گيت جهڙي نفاست پيدا ڪئي. دلگير ئي اهو شاعر آهي، جنهن گيت کي سڀ کان اول اصل رنگ ۾ لکيو ۽ ان کي ’نسواني لهجو‘ ڏنو، جنهن ذريعي نئين سنڌي شاعريءَ ۾ عورت جو آواز گونجيو. عورت جي جذبن احساسن کي اظهار ڏيڻ لاءِ هن گيت کي فني فڪري ۽ موضوعاتي وسعت بخشي. هن جي شاعريءَ ۾ نغمگيءَ ۽ روانيءَ جون سُر لهرون وهندي محسوس ٿين ٿيون. تنهن ڪري سنڌي لئريڪل شاعريءَ ۾ هن جي شاعريءَ جو الڳ مقام آهي. ورهاڱي کانپوءِ نئين سنڌي شاعريءَ ۾ نيون نيون صنفون رائج ٿيڻ لڳيون. نارائڻ شيام سانيت جي صنف کي رائج ڪيو ۽ هري دلگير وري سنڌي شاعريءَ ۾ تراثيل جي صنف کي رائج ڪري، نئين سنڌي شاعريءَ جي اهم صنف بڻائي ڇڏيو. مقصد ته هن هر صنف ۾ پنهنجو وقار قائم رکيو ۽ ابتدائي دور ۾ ئي هن نئين سنڌي شاعريءَ ۾ نت نيون راهون روشن ڪيون.

حوالا

۱. جويو، تاج، سنڌي گيت، انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجي، ڄامشورو، ۱۹۸۰ع، ص: ۵۱.
۲. جوڻيجو، عبدالجبار، سنڌي ادب جي مختصر تاريخ، سنڌي ٻوليءَ جو با اختيار ادارو، حيدرآباد، ص: ۲۳۸.
۳. دلگير، هري درياني، ڪوڏ، سندر ساهتية آفيس، ڪراچي، ۱۹۳۲ع، ۲۶ ۽ ۲۷.
۴. سميجو، اسحاق، ماهوار پرڪ، يورپ پرنٽنگ پريس، ڪراچي، ۲۰۱۶ع، ص: ۱۶.
۵. دلگير، هري درياني، ڪوڏ، سندر ساهتية آفيس، ڪراچي، ۱۹۳۲ع، ۲۵ ۽ ۲۶.
۶. گرامي، غلام محمد، ٽه ماهي مهراڻ، سنڌي ادبي بورڊ، ڄامشورو، ۱۹۵۶ع، ص: ۳۲ ۽ ۳۳.
۷. دلگير، هري، اڪيلو چنڊ، بيسٽ سنڌي سپا، ممبئي، ۱۹۹۸ع، ص: ۸.
۸. بولچند لڄپال، ماهوار سنڌو، شڪارپور، مئي، ۱۹۳۰ع، ص: ۲۹.
۹. دلگير، هري، اڪيلو چنڊ، بيسٽ سنڌي سپا، ممبئي، ۱۹۹۸ع، ص: ۸.
۱۰. سومرو، اڊل، پاڪستاني ادب (۱۹۳۷-۲۰۰۸) اڪادمي ادبيات، اسلام آباد، ۲۰۱۰ع، ص: ۳۷.
۱۱. گرامي، غلام محمد، ٽه ماهي مهراڻ، سنڌي ادبي بورڊ، ڄامشورو، ۱۹۵۶ع، ص: ۳۲.
۱۲. دلگير، هري، اڪيلو چنڊ، بيسٽ سنڌي سپا، ممبئي، ۱۹۹۸ع، ص: ۲۳.

”اهڙو بلڪل اهڙو هو،

نيٺ به چئو، سو ڪهڙو هو؟

ڪونڊيءَ منجهه گلاب ڏنم، منهنجن سڀين جهڙو هو.

اهڙو بلڪل اهڙو هو،

نيٺ به چئو، سو ڪهڙو هو؟

آڏيءَ رات ٻڌم آواز، تنهنجن قدمن جهڙو هو.

اهڙو بلڪل اهڙو هو،

نيٺ به چئو، سو ڪهڙو هو؟

ساگر چوليمار ڏنم، منهنجن جذبن جهڙو هو.

اهڙو بلڪل اهڙو هو،

نيٺ به چئو، سو ڪهڙو هو؟

ڪنول پتي تي ماڪ ڦڙو، منهنجي جيون جهڙو هو.“^(۱۲)

هيئت جي لحاظ کان ڏسجي ته نظم جو هر بند ٽن مصرعن تي مشتمل آهي. ان جي هر بند جون شروع واريون ٻئي مصرعون ورجاءُ طور ساڳيون رکيون ويون آهن، جن جي تڪرار ۽ ورجاءُ سان نظم ۾ تجسس پيدا ڪري، پرولي وارو انداز اپنائيو ويو آهي. اصل ۾ نظم جي اهم مصرع، هر بند جي ٽين مصرع آهي، جنهن ۾ ڪنهن شئي يا ڪنهن اسم کي ڏسي ۽ ٻڌي، انهن کي پنهنجي سڀين، قدمن، جذبن ۽ جيون سان پيٽ ڏني وئي آهي، تنهن ڪري نظم جو اصل جوهر هر بند جي آخري مصرع ۾ پوشيده آهي. نظم نه صرف هيئت جي لحاظ کان منفرد آهي، پر ٻولي، موضوع ۽ ماحول جي لحاظ کان ان ۾ گيت وارو رس چس به آهي. ان کان علاوه نظم جي هر بند ۾ هڪ الڳ خيال جي خوبصورت ۽ تخيل جو حُسن موجود آهي.

نتيجهو:

نئين سنڌي شاعريءَ ۾ ’بيوس‘ کانپوءِ هري دلگير نمائنده شاعر آهي، جنهن بيوس سان گڏجي نئين سنڌي شاعريءَ کي نون فني ۽ فڪري تجربن سان مالا مال ڪيو آهي. هن نئين سنڌي شاعريءَ ۾ دوهي جي صنف ۾ چند جا تجربا ڪري ورهاڱي کان اڳ ۾ ئي، ان ۾ فني تجربن جون راهون هموار ڪيون. ان ۾ نوان موضوع